

Руденко С. В.
м. Донецьк

ДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ СЛУХАЧАМИ ФАКУЛЬТЕТІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено проблемам вивчення психології слухачами факультетів післядипломної підготовки. Розкрито сутність післядипломної освіти, особливості навчання дорослих та психології як гуманітарної дисципліни. Представлено результати емпіричного дослідження проблем вивчення психології у закладі післядипломної освіти очима студентів.

Ключові слова: *післядипломна освіта, психологія як гуманітарна дисципліна, навчання дорослих, проблеми вивчення психології.*

Постановка проблеми

Психологією цікавиться більшість студентів, оскільки, вивчаючи її, вони пізнають самих себе, а також розуміють, що знання про психологію вони можуть використовувати в своїй майбутній практичній роботі з людьми — учнями, колегами, підлеглими і навіть начальниками. Щодо слухачів факультетів післядипломної освіти, які здобувають спеціальність психолога, але вже є спеціалістами іншого профілю, то їх очікування часто пов'язані із можливістю невідкладного використання знань із психології для вирішення нагальних проблем. Водночас вивчення психології може мати для студентів деяку складність. Тому провідною метою цієї статті є визначення й аналіз основних проблем, що виникають при вивченні психології слухачами факультетів післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу

Для кращого розуміння проблем успішності післядипломної освіти за спеціальністю «Психологія» ми вважаємо за доцільне дати стисло характеристику сутності післядипломної освіти взагалі та особливостям навчання дорослих — окремо.

Післядипломна освіта розуміється як цілеспрямований процес збагачення знань і вмінь випускників закладів вищої й середньої професійної освіти в різних видах діяльності, пов'язаних зі сферою зайнятості. Цей процес є орієнтованим на професійне зростання і особистісний розвиток фахівця упродовж професійної кар'єри. Сутність післядипломної освіти, таким чином, складається з перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців і керівників у різних галузях людської діяльності.

Психологічною основою післядипломної освіти є концепція професійного становлення особистості, сутність якої полягає в постійному професійному розвитку особистості, адекватному професійній діяльності, яка змінюється, і соціально-економічним умовам [4–6; 8].

Для осіб, що здобувають післядипломну освіту, вона є як мінімум другою за рахунком. Їхній вік, як правило, відповідає періодам ранньої, середньої або (рідше) пізньої дорослості. Психологічно це вже зовсім інші люди, ніж діти й підлітки.

Період дорослості — це найтриваліший період життя людини, в якому, як правило, виокремлюють три стадії. Це період ранньої дорослості (від 20 до 40 років), середньої дорослості (від 40 до 60 років) і пізньої дорослості (від 60 років). Кожний із

цих періодів має свої особливості й характеристики. Так, у період ранньої дорослості поведінка людини пов'язана з освоєнням професійної діяльності й самовдосконаленням, створенням власної родини, вихованням дітей, а також із проведенням вільного часу, що дає змогу втілити в життя нереалізований потенціал особистості. У період середньої дорослості провідним видом діяльності людини залишається, як і в попередньому періоді, праця. До цього віку більшість людей накопичує досить великий досвід в обраній професійній діяльності, що допомагає людині компенсувати вікові зміни в її організмі; визначаються й стабілізуються взаємини із чоловіком/дружиною. Основну частину вільного від основної роботи часу більшості людей доводиться витратити на додаткові заробітки й забезпечення побуту, тому самореалізацію у вільний час можуть дозволити собі далеко не всі. Отже, провідним чинником розвитку в цьому віці є успішна трудова діяльність, що забезпечує самореалізацію особистості. Найважливішими факторами, що визначають поведінку людини в період пізньої зрілості й старості, є зниження психофізіологічних можливостей, поступовий вихід з активного соціального життя, втрата близьких людей і самотність, а також свідомість наближення закінчення життя. Подоланню самотності й підвищенню матеріального статку сприяє продовження професійної діяльності або інша робота. Провідними факторами розвитку продуктивного старіння є саме актуалізація «Я» і орієнтація на творчу особистість [9].

Ми бачимо, що основними лініями розвитку, що реалізується в роки дорослості, є професійне становлення, кар'єра й інші досягнення в професії, а також родина. У сімейному плані реалізуються такі основні інститути розвитку, як шлюб і батьківство. Також безсумнівним є те, що особистість не зупиняється у своєму розвитку упродовж усього життя.

Розглянемо особливості та проблеми навчання дорослих. Так, О. Тарська, В. Валовік, Є. Бушуєва виділяють такі особливості навчання дорослих людей [3]:

- студентам належить провідна роль у процесі навчання;
- дорослий, що навчається, прагне до самореалізації, самостійності, самоврядуванню і таким себе усвідомлює;
- доросла людина вже має життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід, який може бути використаний як важливе джерело навчання його самого, та його колег;
- доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми і досягнення конкретної мети;
- дорослий під час навчання розраховує на невідкладне застосування вже забутих умінь і навичок, знань та якостей;
- навчальна діяльність дорослого значною мірою зумовлена тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними і соціальними чинниками, які або обмежують, або сприяють процесу навчання;
- процес навчання дорослого організовано у вигляді спільної діяльності студента й викладача на всіх його етапах: планування, реалізації, оцінювання й коригування.

Слід пам'ятати, що навчання дорослої людини пов'язано із низкою труднощів. Так, І. Колесникова виділяє групи труднощів післядипломної освіти.

- *Психофізіологічні труднощі.* У деяких дорослих людей виникає внутрішній бар'єр відносно своєї здатності до навчання. Він якоюсь мірою заснований на міфі про зниження здатності до сприйняття, запам'ятовування, відтворення навчальної інформації з віком. Однак ученими доведено, що успішно можна навчатися в будь-якому віці. Просто в різні періоди життя на перший план виступають різні функції пам'яті, інші типи уваги, змінюється мотивація, але в цілому доросла людина завжди здатна до вироблення відповідних індивідуальних способів оптимальної роботи з інформацією. Це стає можливим, якщо вона володіє знаннями про свої особливості як суб'єкта навчання й сформованою стійкою мотивацією навчання.

- *Соціально-психологічні труднощі.* Багато дорослих людей дійсно зазнають труднощів з навчанням. Найчастіше це пов'язане з неготовністю до змін та із психологічними причинами: занепокоєнням про свій авторитет, боязню виглядати некомпетентними в очах навколишніх, невідповідністю власного образу «солідної людини» традиційному розумінню ролі учня (небажанням «повернутися в «дитинство», «сісти за парту»). Багатьом дорослим людям буває некомфортно, іноді просто страшно опинитися в позиції учня. Психологічно вони не готові до добровільного перетворення в «об'єкт» педагогічного впливу.

- *Соціальні труднощі.* Відсутність затребуваності нового рівня освіченості з боку соціуму або його надмірність для професійного статусу найчастіше робить для дорослої людини безглуздим продовження (нарощування) своєї освіти.

- *Психолого-педагогічні труднощі.* Мова йдеться про несформованість установки на необхідність для сучасної людини довічної освіти. Безперервності навчання може також перешкоджати відсутність потрібних для цього знань про себе як істоту, що пізнає про свої здатності, особливості сприйняття й засвоєння навчального матеріалу, інформаційні потреби.

Сьогодні складність навчання дорослих збільшується ще й тим, що всі вони випробували на собі стару педагогічну парадигму з усіма властивими їй недоліками, такими як: догматичний тип навчання, лекційна форма проведення занять, відрив навчання від життя, перевага технократичного мислення, орієнтація на засвоєння готових знань й індивідуальні форми роботи [5].

Вищевикладені характеристики дорослих людей, що виступають як «учні», орієнтують нас на застосування принципів навчання дорослих, або принципів андрагогіки. Так, І. Вачков виділяє 5 принципів, що містять основні вимоги до організації процесу навчання дорослих.

1. *Принцип активності.* Доросла людина під час навчання виступає активним суб'єктом процесу освіти, їй належить провідна роль в організації власної навчальної діяльності.

2. *Принцип рівного партнерства.* Викладач і дорослий, що навчається, будуть взаємодію з визначення програми, змісту та методів навчання як рівноправні партнери й несуть рівну відповідальність за результати.

3. *Принцип націленості навчання на вирішення конкретних проблем.* Навчання не просто повинно мати проблемний характер, але і суміщати реалізацію шляхів вирішення як наукових, так і практичних проблем з отриманням конкретних результатів.

4. *Принцип інтегративності знань.* У процесі навчання можуть і мусять застосовуватися не тільки раціональні наукові знання, а й джерела з галузі філософії, художньої літератури, публіцистики, історії тощо.

5. *Принцип практичної спрямованості.* Навчання дорослих зрештою має формувати їх як компетентних фахівців, здібних до розв'язання практичних питань, що виникають в їхній професійній діяльності [3].

Як відзначає О. Ксенда, зазначені позиції припускають мобільність післядипломної освіти в плані змісту й технологій роботи зі слухачами. Ця мобільність повинна характеризуватися не тільки орієнтацією на задоволення соціального запиту, а й постійним пошуком нових ідей і технологій, засобів, методів, методик і прийомів навчання. Ці нововведення мають назву «інновації». У цілому поняття «інновації» визначається як внесення нововведення в традиційні форми, методи, авторські розробки. Під час здійснення післядипломної освіти інноваційними підходами в навчальному процесі можна вважати практику моделювання, проектування, використання активних і інтерактивних форм роботи зі слухачами, креативну практику, тренінги та внесення їх елементів у практичні заняття, ділові ігри [6].

Говорячи про післядипломну освіту, слід враховувати і специфіку спеціальності, що здобувається, — психології. Психологія як гуманітарна дисципліна має свої особливості.

У центрі гуманітарного пізнання знаходяться не речі, а особа, взаємини суб'єкт-суб'єктні, а не тільки суб'єкт-об'єктні, як підкреслює М. Бахтін. Предмет психологічної науки є лише відносно постійним, отже, точність в пізнанні особи неможлива, як і її пізнання до кінця. Особа як пізнаване явище вимагає не стільки «точності» пізнання, скільки «глибини» проникнення. Специфіка точності пізнання гуманітарного полягає не в ідентифікації, а в подоланні «чужості без перетворення його в чисто своє», тобто до певної міри проникливості, взаємній пов'язаності суб'єкта пізнання і пізнаваного [7, 19].

Суть взаємин суб'єкта пізнання і суб'єкта пізнаваного — в діалозі, що припускає розкриття не лише значень, а й сенсів, що представлені в нескінченному різноманітті контекстів і в динаміці змін суб'єктів під час пізнання. Процес пізнання психологічної реальності переломлюється через особові особливості суб'єкта пізнання, відбувається «примірювання» пізнаваних властивостей до своїх власних особливостей (при пізнанні непсихологічних явищ це явище відсутнє). Це може і перешкоджати засвоєнню загальних закономірностей психіки, оскільки закономірності індивідуального розвитку психіки можуть відрізнятися від загальних.

Особливість гуманітарного пізнання представлена також його гетерогенністю: воно припускає не тільки науково-теоретичне, понятійно-знакове, логічне мислення, а й мислення образне, художнє, наочно-дійове, уяву, засновану на символічній свідомості, символізації та інтерпретації символів, за допомогою якої психолог проникає до області несвідомого. Студент-психолог має навчитися мислити образами, вільно переміщувати їх і поєднувати з образами уяви. Психологу-консультанту у процесі роботи необхідна здатність вільно оперувати уявним образом клієнта, включати його в ту або іншу ситуацію (сім'я, взаємини з начальством, підлеглими, друзями), яка надає можливість краще зрозуміти проблему клієнта і допомогти в її дозвіллі.

Психологічне знання можна показати у вигляді узагальненої структури, яка не представляє якійсь науковій даності, а є зручною для методичних цілей [1; 3; 7].

Звичайно, викладання психології має базуватися на методологічних принципах. Згідно з І. Вачковим, до них можна віднести такі:

1. *Орієнтація на чіткість та ясність постановки проблеми* (наукової або практичної) як змістовно, так і за формою. Іншими словами, викладач, який дотримується певних принципів і методологічних норм, може грамотно сформулювати питання, що вимагають розгляду в процесі навчання [3].

2. *Здійснення світоглядної інтерпретації психологічних знань*. Будь-яке відкриття, нові факти й здобуті дані вимагають свого пояснення і включення їх до системи вже відомих знань. Практично неможливо викладати студентам знання, не пояснюючи їх сенс та значення, не розглядаючи зв'язок з реальним життям. Викладачеві психології неминуче доведеться показати власну позицію.

3. *Висвітлення шляхів розвитку психологічної науки та практики*. Само собою зрозуміло, що вчені, які стоять на різних методологічних підставах, бачать подальші перспективи різно. Так, поведінкові психологи вважають за краще говорити про майбутнє психології як експериментальної науки, що за своїми методами та строгістю все більш наближається до природних і точних наук, таких як фізика та математика. Екзистенціальні психологи стверджують, що психологія має за своїм духом все більш ставати гуманітарною. По-різному бачаться і шляхи розвитку психологічної практики. Одні методологи бачать шкільного психолога в майбутньому як свого роду месію, який відкриває нові шляхи розвитку вітчизняної школи. Інші наполягають на зведенні його діяльності до чітко обмеженого функціонала. Треті й зовсім пророкуватимуть психологічній службі швидкий і безславний кінець. Викладач психології мусить здійснювати методологічний аналіз можливих варіантів розвитку науки та практики.

4. *Стимулювання студентів до самостійного здійснення наукової та практичної діяльності*. Усвідомлення нових перспектив та чітке розуміння того, що вже відоме, а що — ні, засвоєне у процесі вивчення психології, у буквальному розумінні «підштовхує» дослідників і практиків до діяльності.

5. *Аналіз засобів і прийомів розв'язання наукових і практичних психологічних завдань*. Фактично кожен методологічний підхід має на увазі використання його адептами особливих специфічних засобів і методів (психоаналіз – аналіз сновидів, вивчення архетипів колективного несвідомого; біхевіоризм – підкріплення і т. п.). Викладач психології, ознайомлюючи майбутніх фахівців із різноманітністю існуючих засобів та методів, мусить розкривати й власні методологічні переваги.

6. *Опис і оцінювання діяльності дослідника або практика*. Мова йде про аналіз самої структури діяльності, що включає мотивацію, цілі, завдання, дії, засоби й методи, оцінку результатів. Звернення до цих питань сприяє поліпшенню організації дослідження тих чи інших проблем або перетворення об'єктів, що вивчаються. Цей принцип допомагає поглянути не тільки на об'єкт, а й на саму людину, яка вивчає або перетворює цей об'єкт, і на їх взаємодію. Це особливо важливо для психології, в якій «об'єкт» сам є «суб'єктом». Адже клієнт (або випробовуваний) теж завжди впливає на психолога, і потрібно з методологічних позицій зрозуміти та пояснити всі аспекти виниклої взаємодії як двобічного процесу [2; 3].

Виходячи з перерахованих особливостей післядипломної підготовки фахівців і специфіки психологічного знання, а також ступеня розробленості проблеми вивчення психології у вузах, ми сформулювали *мету* нашого дослідження. Нею стало виявлення проблем вивчення психології очима слухачів факультету післядипломної підготовки, що одержують другу вищу (психологічну) освіту. Ця проблема актуальна, оскільки в більшості робіт, присвячених вказаній тематиці, автори розглядають вивчення психології перш за все з позиції викладача і труднощів викладання, але далеко не завжди приділяється увага труднощам, що реально зазнаються студентами при вивченні психологічних дисциплін.

Вибірку дослідження склали 60 студентів вікового періоду ранньої та середньої дорослості, що одержують другу вищу освіту за фахом «Психологія» в Інституті післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників Університету менеджменту освіти (м. Донецьк) та Донецькому обласному інституту післядипломної освіти. Дане дослідження носить пілотажний характер, чим обумовлена невелика кількість людей, що ввійшли до вибірки. Дослідження проводилося в грудні 2010 р. Студентам було запропоновано написати твір на тему: «Вивчення психології у вузі: проблеми і шляхи їх розв'язання». Отримані дані потім ми обробляли за допомогою метода контент-аналізу. Слід зазначити, що в творах студентів переважно були представлені проблеми вивчення психології, а не шляхи їх розв'язання, відповідно, вони майже не знайшли свого відображення у результатах контент-аналітичного дослідження.

Основними категоріями контент-аналізу стали: змістовний аспект навчання; організаційний аспект навчання; взаємодія студентів і викладачів; особистісний аспект навчання.

Зупинимось на найзначущих результатах дослідження.

Найбільш актуальною для слухачів факультету післядипломної підготовки є проблема недостачі часу й, відповідно, необхідність адекватно розподіляти його між роботою, родиною, навчанням і рішенням побутових питань (74%). Цей факт є очікуваним, виходячи із провідних особливостей періоду дорослості.

Значимою для багатьох обстежуваних є необхідність інтеграції й систематизації знань, орієнтування в численних, часто суперечливих поглядах на ті або інші проблеми психології, взагалі розуміння досліджуваного матеріалу (41%). При цьому студенти оцінюють матеріал, що вивчається, як складний (35%) і переважно цікавий (30%). Дійсно, у психології і викладанні психології, за словами І. Вачкова, існує деякий неминучий «хаос». Мова йде, перш за все, про «хаос» у самій психології, багато в чому визначуваному не стільки складністю даних проблем, скільки різноманітністю шкіл і підходів до даних проблем. Адже психологічних теорій — точніше, позицій, що претендують на звання теорії, — не один десяток, хоча не всі вони витримують перевірку часом і практикою. До того ж у кожній теорії своя мова, яка не завжди співвідноситься з мовою іншої теорії. На думку І. Вачкова, доцільніше сперечатися не про те, який напрям є «кращим» і «правильнішим», а про проблему, що цікавить, і про те, чим можуть допомогти в її розв'язанні ті чи інші концептуальні підходи, теорії або методи. Саме усвідомлена проблема дозволяє інтегрувати все краще, що накопичено в різних психологічних напрямках. Саме у проблемі інтегрують-

ся і розрізнені до цього знання психології, і життєві уявлення про навколишній світ [2; 3].

Актуальними для деяких обстежуваних (23%) є проблеми пошуку й придбання професійної літератури, доступу до великої кількості результатів новітніх досліджень в області психології. І тут чи не провідну роль виконує активність і ініціативність студента в пошуку і придбанні знань.

Важливим аспектом вивчення психології є формування психологічної культури (16%), можливість участі в тренінгах, наукових конференціях (56%), професійний розвиток (33%).

Що ж стосується подолання труднощів у навчанні, то воно зводиться, насамперед, до планування свого часу й визначення пріоритетів (39%).

Висновки

Для слухачів факультету післядипломної підготовки найбільш актуальною є проблема недостачі часу й, відповідно, необхідність адекватно розподіляти його між роботою, родиною, навчанням і рішенням побутових питань, що є очікуваним. Щодо інших проблем, то жодна з них не знайшла свого відображення навіть у половині проаналізованих творів. Це свідчить про можливість подолання виникаючих труднощів з переходом на наступний курс навчання. Проблеми ж, що виділяються, переважно пов'язані зі специфікою психології як гуманітарної дисципліни і власною активністю студентів в придбанні знань. Проте це повинно не зменшувати роль труднощів, що зазнаються студентами а, перш за все, орієнтувати викладачів психології на допомогу студентам в їх подоланні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / Б. Ц. Бадмаев. — М. : Изд. центр ВЛАДОС, 2001. — 304 с.
2. Вачков И. В. Введение в профессию «Психолог»: учеб. пособие / И. В. Вачков, И. Б. Гриншпун, Н. С. Пряжников. — 5-е изд., стер. — М. : Изд-во Моск. психолого-социального ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2007. — 464 с.
3. Вачков И. В. Методика преподавания психологии: учеб. пособие / И. В. Вачков. — М. : «Ось-89», 2008. — 208 с.
4. Громкова М. Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: учеб. пособие / М. Т. Громкова. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — 495 с.
5. Колесникова И. А. Основы андрагогики: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. А. Колесникова, А. Е. Марон, Е. П. Тонконогая [та ін.] ; под ред. И. А. Колесниковой. — М. : Изд. центр «Академия», 2003.
6. Ксанда О. Г. Инновационные процессы в последипломном образовании руководителей и специалистов в системе образования [электронный ресурс]. — Академия последипломного образования (Республика Беларусь). — Режим доступа: <http://academy.edu.by/details/personnels/ksionda/articles/st-in.pr.htm>
7. Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии: учеб. пособие / В. Я. Ляудис. — 4-е изд., испр. и доп. — М. : УМК «Психология», 2003. — 192 с.
8. Матушанский Г. У. Основные характеристики психолого-педагогической подготовки и переподготовки преподавателя высшей школы на современном этапе /

Г. У. Матушанский, Ю. В. Цвенгер // Психологическая наука и образование. — 2001. — № 2. — С. 26–31.

9. Психология человека от рождения до смерти: полный курс психологии развития / под ред. А. А. Реана. — 2-е изд. — СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. — 416 с.

Руденко С. В.

К АНАЛИЗУ ПРОБЛЕМ ИЗУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИИ СЛУШАТЕЛЯМИ ФАКУЛЬТЕТОВ ПОСЛЕДИПЛОМНОЙ ПОДГОТОВКИ

Данная статья посвящена проблемам изучения психологии слушателями факультетов последипломной подготовки. Раскрываются сущность последипломного образования, особенности обучения взрослых и особенности психологии как гуманитарной дисциплины. Представлены результаты эмпирического исследования проблем изучения психологии в учреждениях последипломного образования глазами студентов.

Ключевые слова: *последипломное образование, психология как гуманитарная дисциплина, обучение взрослых, проблемы изучения психологии.*

Rudenko S.

TO THE ANALYSIS PROBLEMS OF THE STUDY OF PSYCHOLOGY STUDENTS IN THE POSTGRADUATE TRAINING FACULTY

This article is devoted to the studying of psychology in the continuing higher educational institutions. In the suggested article the essence of continuing education, peculiarities of adults training and special features of psychology as a branch of humanities are revealed. The result of empiric research of problems of studying psychology in the higher educational institutions from the students' point of view are presented in this article.

Key words: *continuing education, psychology as the humanities, adults training, problems of the studying of psychology.*